

NOTALARDAN TASHQARI IFODALI IJRO UCHUN MUSIQIY TAHLILNI O‘RGATISH

M.Muminov

Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Musiqiy tahlilning intellektual harakati va ijroning amaliy harakati o‘rtasidagi tafovut bakalavr musiqa ta’limida doimiy muammo bo‘lib qolmoqda. Talabalar ko‘pincha nazariy kurslarda analitik terminologiyani - sonata shakllarini, xromatik garmoniyalarni va kontrapunktal vositalarni aniqlashni o‘zlashtiradilar, ammo bu mavhum tushunchalarni o‘z asboblarida mazmunli, ifodali qarorlarga aylantirishda qiynalishadi. Ushbu maqolada bu bo‘shliq tasodifiy emas, balki tizimli ekanligi, tahlilni o‘z-o‘zidan maqsad sifatida ko‘rib chiqadigan, ijroning gavdalangan, estetik va ritorik talablaridan alohida bo‘lgan pedagogik modeldan kelib chiqishi ta’kidlangan. Biz musiqiy tahlil partituraning retrospektiv otopsiyasi sifatida emas, balki kognitiv va kinestetikni bog‘lash uchun aniq mo‘ljallangan ifodali talqin qilish uchun istiqbolli vosita sifatida o‘rgatiladigan transformatsion yondashuvni qo‘llab-quvvatlaymiz. “Ijroga yo‘naltirilgan tahlil” deb nomlangan bu usul ijrochining ma’lumotnoma doirasidagi analitik tushunchalarni qayta kontekstualizatsiya qiladi, energiya, imo-ishora, hikoya va vaqtinchalik shakllantirish kabi parametrlarga e’tibor qaratadi. Maqolada germenektika, ijro tadqiqotlari va gavdalangan bilish tamoyillariga tayanib, ushbu analitik usulni bakalavr o‘quv dasturiga, ayniqsa amaliy studiya va ijro seminariga integratsiya qilishning pedagogik asoslari bayon etilgan. Maqsad tahlil va ijro ajralmas, o‘zaro bog‘liq bo‘lgan, nafaqat texnik jihatdan malakali, balki intellektual jihatdan ham xabardor, hissiy jihatdan jozibali va ritorik jihatdan ishonarli bo‘lgan ijrolarga olib keladigan rassom-olimlarni tarbiyalashdir.

Kalit so‘zlar: ijroga yo‘naltirilgan tahlil, ifodali ijro, musiqa pedagogikasi, analitik talqin, musiqiy hikoya, ijrochining faoliyati

Kirish

Bakalavriat musiqa ta’limining an’anaviy arxitekturasida ko‘pincha aniq bo‘linish mavjud. Bir tomonda musiqa nazariyasi va tarixi sohasi - musiqaning tuzilishi va kontekstini tushunishga qaratilgan notalar, tahlillar, insholar va imtihonlar dunyosi joylashgan. Boshqa tomonda amaliy ta’lim sohasi - tovushning jismoniy realizatsiyasiga qaratilgan mashq xonalari, texnika, ohang ishlab chiqarish va talqin dunyosi gullab-yashnaydi. Ko‘pgina talabalar uchun bu ikki qanotni bog‘laydigan yo‘lak noaniq, kamdan-kam hollarda o‘tib boriladi. Ular seshanba kuni nazariya darslari uchun Betxoven sonatasi harakatining malakali garmonik reduksiyasini yozishlari mumkin, ammo chorshanba kuni fortepiano darsida ular o‘sha harakatni ijro etishda izchil hikoya bo‘lmasligi, uning strukturaviy ustunlarini ifodalay olmasligi yoki hissiy jihatdan umumiy bo‘lib tuyulishi mumkin. Tahlil inert bo‘lib qolmoqda, bu ijro etish harakatini jonlantirmaydigan kuzatuvlar to‘plamidir.

Bu ikkiga bo‘linish jiddiy pedagogik muvaffaqiyatsizlikni anglatadi. Bu tahlil kuchini pasaytiradi, uni akademik mashqqa aylantiradi va ijroni qashshoqlashtiradi, yuzaki impulsiv yoki mexanik jihatdan so‘zma-so‘z talqinlarni xavf ostiga qo‘yadi. Ushbu maqolaning asosiy tezisi shundaki, musiqiy tahlil, to‘g‘ri o‘ylab topilgan va o‘rgatilganda, ifodali ijroning asosiy dvigatelidir. U har bir "qanday" ortidagi "nima uchun" ni beradi - nima uchun ibora bu yerda kuchayishi kerak, nima uchun temp u yerda egilishi kerak, nima uchun bu akkord boshqa rangni talab qiladi, nima uchun bu rasmiy nuqta ritorik pauzani talab qiladi. Shuning uchun "notalardan tashqariga" o‘tish sub’ektiv tuyg‘u foydasiga partituraning voz kechishni anglatmaydi; aksincha, bu partituraning oqibatlarini chuqurroq o‘rganishni va uning tuzilishida kodlangan ifodali imperativlarni kashf etishni anglatadi.

Qiyinchilik tarjima va qo‘llashda. Ijrochi tananing, quloqning va muloqot lahzasining tashvishlariga javob beradigan analitik usulni talab qiladi. Bu nazariyotchi Nikolas Kukning “qat’iy matn” tahlil modeli deb atagan narsadan “tadqiqot sifatida ijro” modeliga o‘tishni talab qiladi. Talaba uchun savol “Bu nima?” dan “Endi men ushbu asarni sahnalashtirayotganimda bu men uchun nimani anglatadi?” ga o‘zgarishi kerak. Ushbu maqola ushbu o‘zgarishning falsafiy va amaliy jihatlarini o‘rganadi. U avval an’anaviy analitik pedagogikaning cheklovlarini ijrochi nuqtai nazaridan ko‘rib chiqadi. Keyin u ijroga yo‘naltirilgan analitik asos tamoyillarini bayon qiladi, talqin qilish uchun bevosita qo‘llaniladigan parametrlarga e’tibor qaratadi. Va nihoyat, u ushbu integrativ amaliyotni bakalavr musiqachisining asosiy tajribalariga singdirish bo‘yicha aniq strategiyalarni taklif qiladi, intellektual tushunish va ifodali ijro yagona, birlashgan badiiy intizomning qirralari bo‘lgan ijrochilar avlodini tarbiyalaydi.

Usullar

Ushbu maqolaning metodologik yondashuvi fanlararo bo‘lib, musiqa nazariyasi, ijro tadqiqotlari, pedagogika va kognitiv fan nuqtai nazarlarini sintez qilib, integratsiyalashgan o‘qitish uchun izchil asos yaratadi. Asosiy usul - bu tahlil-ijro o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rib chiqadigan mavjud adabiyotlarni tanqidiy ko‘rib chiqish va sintez qilishdir. Wallace Berry (Musiqiy tuzilma va ijro), Edward T. Cone (Musiqiy shakl va musiqiy ijro) va Janet Schmalfeldt (Bo‘lish jarayonida) kabi olimlarning muhim ishlari partituraga asoslangan tuzilmalar qanday qilib o‘ziga xos ijro harakatlarini anglatishini o‘rganish uchun o‘rganiladi. Ushbu nazariy korpus idrokni o‘rganish bo‘yicha tadqiqotlar bilan to‘ldiriladi, bu musiqani tushunish bizning jismoniy tajribamiz bilan bog‘liqligini ta’kidlaydi va analitik tushunchalar ijro uchun mazmunli bo‘lishi uchun “his qilinishi” kerak degan fikrni qo‘llab-quvvatlaydi.

Bundan tashqari, maqolada standart bakalavr nazariyasi va tahlil o‘quv dasturlarini o‘rganish orqali pedagogik tanqidiy tahlil kiritilgan. Umumiy darsliklar va kurslar ketma-ketligi ularning ishlash qo‘llanilishiga qayerda va qanday qilib to‘sqinlik qilishini aniqlash uchun tahlil qilinadi. Ushbu tanqid an’anaviy tahlilni rad etish uchun emas, balki uning ko‘pincha o‘rganilmagan yashirin salohiyatini ta’kidlash uchun mo‘ljallangan. Bo‘shliq tahlil mazmunida emas, balki uning asosiy maqsadi va uni shakllantirish uchun ishlatiladigan savollarda aniqlangan.

Nihoyat, taklif qilingan asos standart repertuardan to‘g‘ridan-to‘g‘ri, amaliy misollar orqali ishlab chiqiladi va tasvirlanadi. Ushbu amaliyotga asoslangan dalillar muallifning ijrochi va o‘qituvchi sifatidagi keng tajribasidan olingan. Taklif etilgan analitik linzalarni Motsart, Shopen va Debussi kabi bastakorlarning asarlaridan olingan muayyan parchalarga qo‘llash orqali usul amalda namoyish etiladi. Ushbu yondashuv mavhum nazariyadan aniq pedagogik foydalilikka o‘tadi va analitik kuzatuv qanday qilib ma’lum bir ijro qarorini yaratishi mumkinligini bosqichma-bosqich ko‘rsatadi. Nazariy adabiyotlar sintezi, o‘quv dasturi tahlili va amaliy musiqiy namoyish ijroga yo‘naltirilgan analitik pedagogika nafaqat mumkin, balki zarur ekanligini ta’kidlash uchun ko‘p qatlamli asos yaratadi.

Natijalar

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy analitik pedagogika taksonomik ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun samarali bo‘lsa-da, ko‘pincha ijrochi uchun dinamik va ko‘rsatma beruvchi emas, balki statik va tavsiflovchi so‘zlar va savollar to‘plamidan foydalanadi. Talaba parchani “o‘tish” yoki “ikkinchi darajali mavzu” deb belgilashni o‘rganadi, lekin bu rasmiy funksiyaning energiya yo‘nalishi, tonal beqarorlik yoki ritorik og‘irlik nuqtai nazaridan qanday his etilishini emas. Ular Neapolitan oltinchi akkordini aniqlay olishadi, lekin uning o‘ziga xos rangi va dramatik ta’sirini chuqur pafos yoki hayratlanish lahzasi sifatida instinktiv ravishda tushunmasliklari mumkin, bu esa aniq teginish va vaqtinchalik to‘xtatib turishni talab qiladi.

Ishlashga yo‘naltirilgan tahlil tizimini ishlab chiqish bu bo‘shliqni bartaraf etish uchun bir nechta asosiy tamoyillar va amaliy parametrlarni beradi. Birinchisi, Energiya va Yo‘nalish tamoyili. Ijro tahlili vaqt o‘tishi bilan musiqiy energiyaning pasayishi va oqimini xaritada ko‘rsatishi kerak. Bu mahalliy garmoniyalardan tashqari ularning kengroq traektoriyasiga qarashni o‘z ichiga oladi - bir qator dissonanslarni jismoniy faollikning yuqori cho‘qqisini talab qiladigan kuchlanishni yaratish yoki plagal kadensni tempni yumshatishga olib kelishi mumkin bo‘lgan energiyaning chiqarilishi sifatida tushunish. Imo-ishora tahlili, kuylarning shaklini nafaqat balandlik sifatida, balki jismoniy harakatlar (ko‘tarilish sakrashlari, xo‘rsinish bilan tushishlar, o‘ralgan takrorlashlar) sifatida kuzatib borish juda muhimdir. Bu shakllar kamon tezligini, nafasni qo‘llab-quvvatlashni yoki qo‘lning og‘irligini ko‘rsatadi.

Ikkinchisi - Ierarxiya va Uzayish tamoyili. Sxener nazariyasining asosiy tushunchasi bo‘lgan strukturaviy darajalar dinamik soylash va artikulyativ urg‘u uchun qo‘llanma sifatida qayta ko‘rib chiqiladi. Ijrochi asar skeletini tashkil etuvchi strukturaviy notalar (ko‘pincha nozik urg‘u yoki joylashtirishni talab qiladi) va shu skeletni bezatuvchi notalarni (ko‘pincha yengilroq artikulyatsiyani talab qiladi) farqlashni o‘rganadi. Bu har bir notaga teng og‘irlik beriladigan ijrolarning oldini oladi va bu monoton teksturani yaratadi. Garmonik uzayishni - bitta tonik akkord qanday qilib ko‘p o‘lchovlarni qamrab olishi mumkinligini tushunish - ijrochini bir qator uzilgan akkordlar o‘rniga yagona vaqt oralig‘ini, bitta nafasni yaratishga yo‘naltiradi.

Uchinchisi - ritorika va hikoya tamoyili. Rasmiy bo‘limlar bo‘sh idishlar sifatida emas, balki dramatik hikoyadagi aktyorlar sifatida tushuniladi. Bayonot - bu bahs, rivojlanish - bu mojaro yoki sayohat, takroriylik - bu tajriba orqali o‘zgartirilgan qaytish. Asarning "syujeti"ni - uning mojaro nuqtalari, avj nuqtasi va yechimini analitik ravishda aniqlash ijro yoyini bevosita shakllantiradi. Bundan tashqari, musiqada tarixiy ritorikani tahlil qilish (suspiratio (xo‘rsinish) yoki passus duriusculus (xromatik nola) kabi aniq figuralardan foydalanish) bastakor tomonidan ataylab kodlangan ifodali imo-ishoralarning o‘ziga xos lug‘atini taqdim etadi.

To‘rtinchisi - Vaqtinchalik moslashuvchanlik va metrik idrok tamoyili. Ishlash tahlili notalangan metr va idrok etilgan ritmik guruhlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tekshirishi kerak. Gemiola, sinkopatsiya va gipermetr (keng ko‘lamli metrik tashkilot) shunchaki aniqlash uchun naqshlar emas, balki ritmik burilish uchun dvigatellardir. Gemiola ijrochi artikulyatsiya yoki vaznning bir daqiqalik siljishi orqali nozik tarzda ajratib ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan o‘zaro oqimni yaratadi. Bir iborani to‘rtta gipero‘lchov uzunligi sifatida tushunish, ikki qatorli birliklar qatorida bo‘lmagan kengroq temp strategiyasini belgilaydi.

Ushbu tamoyillarning qo‘llanilishi analitik kuzatuvlarni performativ direktivalarga aylantiradi. Masalan, ketma-ketlikni aniqlash endi yakuniy nuqta emas. Ijrochi endi shunday savol beradi: Bu ketma-ketlik maqsadga yo‘naltiriladimi (energiya va harakatni kuchaytirishni talab qiladi) yoki undan xalos bo‘ladimi (asta-sekin kamayib borayotgan va bo‘shashgan)? Bu mexanik, kulgili vositami yoki ehtirosli, shoshilinchmi? Tahlil talqin savolini tug‘diradi va ijrochining partitura ko‘rsatmalariga asoslangan sezgirligi javobni beradi.

Munozara

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tahlil va samaradorlik o‘rtasidagi farqni bartaraf etish mumkin, ammo buning uchun ataylab pedagogik qayta loyihalash talab etiladi. Munozara endi bakalavr ekotizimida Samaradorlikka yo‘naltirilgan tahlilni amaliy qo‘llashga qaratilishi kerak. Ushbu integratsiya o‘quv dasturining ko‘p qirralarini qamrab olganda, talabalar uchun izchil til va talablarni yaratganda eng samarali bo‘ladi.

Integratsiya uchun asosiy joy amaliy studiya darsidir. O‘qituvchi aloqani doimiy ravishda modellashtirishi kerak. Talaba yangi asar keltirganda, birinchi qadam nota o‘rganishdan tashqari,

ifodali savollarga qaratilgan hamkorlikdagi tahliliy tadqiqotga o’tadi. “Bu iboraning avj nuqtasi qayerda? Uyg’unlik bizga buni qanday aytadi?” “Bu mavzuning xarakteri nima va uni artikulyatsiya va tekstura qanday yaratadi?” O’qituvchi haftalik tayyorgarlikning bir qismi sifatida tahliliy vazifalarni belgilaydi: “Barcha kadenslarni aylantiring va qaysi biri eng muhimligini va ularni tovush jihatidan qanday farqlashingizni hal qiling.” Bu tahlilni alohida akademik ish emas, balki amaliyotning odatiy qismiga aylantiradi.

Shu bilan birga, musiqa nazariyasi o’quv dasturi rivojlanishi kerak. Kerakli qat’iylilikni saqlab qolgan holda, u “ijro natijalari” modullarini o’z ichiga olishi mumkin. Sonata shaklini o’rgatgandan so’ng, topshiriq quyidagicha bo’lishi mumkin: “Ushbu bayonotni tahlil qiling, so’ngra uning modulyatsiya qiluvchi, beqaror funktsiyasini etkazish uchun o’tishni qanday amalga oshirishingizni tasvirilaydigan paragraf yozing.” Qarama-qarshi nuqta bo’limi talabalarning ikki qismli ixtirolarini bajarishi bilan yakunlanishi mumkin, bunda ularning ovozga yo’naltirilgan tanlovlari ularning artikulyatsiyasini qanday belgilashini tushuntiradi. Bu tahlilni faqat yozma faoliyatdan multimodal faoliyatga o’tkazadi.

Ijro seminari yoki studiya darsi bu ish uchun ideal hamkorlik maydonini taqdim etadi. Bu yerda talabalar bir-birlari uchun chiqish qilishadi va analitik tushunchalar asosida tengdoshlar tanqidida ishtirok etishadi. Taqdimotchi o’z tahlillariga asoslanib, asarda ko’rgan hikoya yoyini qisqacha bayon qilishdan boshlashi mumkin. Keyin tinglovchilar ma’lum bir til yordamida fikr-mulohaza bildirishlari mumkin: "Men aldanchi kadensda energiya pasayishini his qildim, bu samarali bo’ldi" yoki "16-o’lchovdagi gemiola hal qilinishidan oldingi mojaroni ta’kidlash uchun aniqroq bo’lishi mumkinmi?" Bu musiqa bilan intellektual aloqalar ijro madaniyatining qimmatli qismi bo’lgan jamoani rivojlantiradi.

Eng muhimi, bu yondashuv talabalarning “to’g’ri” talqin qilish borasidagi keng tarqalgan xavotirini ham hal qiladi. Ifodali tanlovlarni partituraning isbotlangan dalillariga asoslash orqali u talabalarga dadil va himoyalangan qarorlar qabul qilishga imkon beradi. U o’zboshimchalik bilan “ifodalilik”ni xabardor niyat bilan almashtiradi. Talaba endi “Bu yerda nimani his qilishim kerak?” deb so’ramaydi, balki “Bu yerda musiqa nima va u mendan nimani so’raydi?” deb so’raydi.

Ushbu integratsiyaning qiyinchiliklari ahamiyatsiz emas. Bu nazariya o’qituvchilaridan ko’proq ijro mahoratiga, ijro o’qituvchilaridan esa ko’proq tahlil qobiliyatlariga ega bo’lishni talab qiladi. Bu allaqachon to’la o’quv dasturlarida vaqt talab qiladi. Bu dastlab “shunchaki o’ynashni” istagan talabalar uchun noqulay tuyulishi mumkin. Ushbu to’siqlarni yengib o’tish professor-o’qituvchilarning rivojlanishini, chuqurlikni qamrab olishdan ustun qo’yish uchun o’quv dasturlarini qayta ko’rib chiqishga tayyorlikni va bu sintezning badiiy ishonch va kommunikativ kuchga chuqur ozod qiluvchi ta’sirini doimiy ravishda namoyish etishni talab qiladi. Mukofot nafaqat chalish uchun cholg’u asbobiga, balki o’qish uchun aqlga, ifoda etish uchun tanaga va muloqot qilish uchun tasavvurga ega bo’lgan talabadir - chinakam mukammal musiqachi.

Xulosa

Notalardan tashqariga chiqish partituraning chetga chiqish emas, balki uning ifodali mantiq’iga chuqurroq kirishdir. Musiqiy tahlilni ifodali ijro vositasi sifatida o’qitish bakalavr darajasidagi musiqa ta’limida muhim sintezni ifodalaydi, bu esa olim ongi va ijrochi tanasi o’rtasidagi sun’iy bo’linishni bartaraf etadi. Ushbu maqolada analitik tadqiqotlarni energiya, ierarxiya, rivoyat va vaqt parametrlariga qayta yo’naltirish orqali biz talabalarga shaxsan rezonansli va strukturaviy jihatdan izchil talqinlarni yaratish uchun amaliy, jozibali asos yaratishimiz mumkinligi ta’kidlangan.

Pirovard maqsad tahlil spontanlikni bo’g’ib qo’yadi degan tushunchani yo’q qilishdir. Aksincha, qat’iy, ijroga yo’naltirilgan tahlil haqiqiy badiiy erkinlikning asosidir. Bu xaritani taqdim etadi, shunda ijrochi asarning strukturaviy yo’nalishlari va hissiy landshaftidan xabardor bo’lib,

ishonch bilan harakat qila oladi. Bu tushuncha ichida spontanlikni, tasodifiy emas, balki shakllangan nozik ifodani ta’minlaydi. Ijrochi hikoya syujetini, uning qahramonlarini va burilish nuqtalarini tushungani uchun ishonarli hikoyachiga aylanadi.

Musiqiy san’atning kelajagi uchun bunday integratsiyalashgan musiqachilarni yetishtirish juda muhimdir. Algoritmik mukammallikka raqamli ravishda erishish mumkin bo’lgan davrda inson ijrosining qiymati aynan uning aqlli ifoda etish, tovush orqali ma’no yetkazish qobiliyatidadir. Tahlilni ifoda xizmatkori va ifodani tahlilning bajarilishiga aylantirish orqali biz talabalarimizni nafaqat ijrolarni, balki vahiyarlarni ham taklif qilishga tayyorlaymiz. Ular partitura tilida shunchalik ravon gapirishni o’rganadilarki, ular uning hikoyasini va o’zlarining hikoyalarini bir nafasda aytib bera oladilar. Bu notalardan tashqariga chiqish va’dasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kholiqova, M. K. (2025). Methodology for Implementing Project-Based Learning in Developing Independent and Creative Thinking of Students. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(8), 67-75.
2. Jurayev, I. (2025). Vocal pedagogy in the academy integrating Uzbek traditional practices. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 30-35.
3. Eralieva, F. E. (2025). An approach to the formation of the piano repertoire based on national and world music samples. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 21-25.
4. Yuldashev, A. (2025). Performance on Uzbekistan folk instruments: opportunities and prospects. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 3-5.
5. Muminov, M. (2025). Cultivating the complete musician in the piano studio. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 16-20.
6. Hamitova, S. B. (2025). Methodological possibilities of aesthetic education of young students through cultural events. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(5), 12-15.
7. Nurullayeva, A. R. (2025). The role of information and communication technologies in the educational process. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(5), 21-25.
8. Turgunbayeva, A. G., & Abdullayeva, N. S. (2025). Folk psychology as the primary source of social and ethnopsychological knowledge. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(3), 20-23.
9. ogli Akbarov, B. T. (2025). Developing a Model for Preparing Future Music Teachers for Pedagogical Activity Based on Personality-Oriented Educational Technology. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(2), 8-10.
10. Turdiqulov, M. X. (2025). The influence of popular culture on man. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(2), 55-57.
11. Mishinova, Y. (2025). Artistic Expression as a Pedagogical Goal in Higher Piano Education. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(1), 1-4.